

ДОШКІЛЬНА ТА ПОЧАТКОВА ОСВІТА

УДК 373.3:364-787.7

DOI: 10.37026/2520-6427-2023-114-2-116-120

Ірина ОЛІЙНИК,

кандидат педагогічних наук,

старший науковий співробітник

відділу інтеграції змісту загальної середньої освіти

Інституту педагогіки НАПН України,

м. Київ, Україна

ORCID: 0000-0003-2315-2456

e-mail: ditvora@ukr.net

МОВЛЕННЄВА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ОСНОВА ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Анотація. Стаття присвячена аналізу мовленнєвої діяльності як основи формування комунікативної компетентності молодших школярів. На основі аналізу наукових джерел комунікативну компетентність молодшого школяра визначено як здатність вступати в комунікацію, бути зрозумілим, вільно та ефективно спілкуватися. Розкрито роль мовленнєвої діяльності у формуванні комунікативної компетентності молодших школярів.

Мовленнєву діяльність схарактеризовано як активний, цілеспрямований процес створення та сприйняття висловлювань, що здійснюються за допомогою мовних засобів під час взаємодії людей у різних мовленнєвих ситуаціях. Обґрунтовано підходи та способи організації мовленнєвої діяльності в освітньому

середовищі Нової української школи. Особливу увагу зосереджено на питанні оволодіння дитиною мовленнєвими вміннями та навичками, що є важливим компонентом системи формування комунікативної компетентності.

Розглянуто критерії сформованості комунікативної компетентності молодшого школяра за Державним стандартом початкової освіти. Визначено методи, прийоми та форми навчання, що формують в учнів навички комунікації, окреслено вміння висловлювати й тлумачити поняття, думки, почуття та здатність формувати власну точку зору.

Ключові слова: мовленнєва діяльність, комунікативна компетентність, мовленнєві вміння, молодші школярі.

Iryna OLIINYK,

Candidate of Pedagogical Sciences,

Senior Research Fellow of the department of integration

of the content of general secondary education

The Institute of Pedagogy of the National

Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine,

Kiev, Ukraine

ORCID: 0000-0003-2315-2456

e-mail: ditvora@ukr.net

SPEAKING ACTIVITY AS THE BASIS OF FORMING THE COMMUNICATIVE COMPETENCE OF YOUNGER SCHOOL STUDENTS OF PARTNERSHIP PEDAGOGY

Annotation. The article is devoted to the consideration of speech activity as the basis for the formation of junior students' communicative competence. Based on the analysis of scientific sources, communicative competence is defined as the ability to engage in communication, to be understood, and to communicate freely and effectively.

This competence involves the complex use of linguistic and non-linguistic means, the ability to change the topic and circle of communication, as well as the ability to interpret non-verbal manifestations of other people.

The role of speech activity in forming junior students' communicative competence is revealed. Speech activity is

characterised as an active, purposeful process of creating and perceiving statements, which is carried out with the help of language means during the interaction of people in various speech situations.

The approaches and methods of organising speech activity in the educational environment of the New Ukrainian School are substantiated. Particular attention is paid to the child's mastery of speech abilities and skills, which are an important component of the system of communicative competence formation.

The criteria for the formation of junior students' communicative competence according to the State Standard of Junior Education are considered.

Attention is focused on the need to apply methods, techniques and forms of teaching that form students' communication skills; the ability to express and interpret concepts, thoughts, feelings, facts and views; the ability to develop their point of view.

The knowledge and personal qualities acquired by students in primary grades, related to the formation of communication and speech skills, will become the foundation for further education, upbringing, development of self-expression, will largely determine practical, public, professional activities in the future, because speech development is a necessary condition for life schoolboy.

Key words: speech activity, communicative competence, speech skills, junior students.

Постановка проблеми. Формування і розвиток комунікативної компетентності школярів – актуальне завдання освітнього процесу сучасної початкової школи. На це орієнтує Концепція реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» та Державний стандарт початкової освіти.

Від рівня сформованості комунікативної компетентності школярів значною мірою залежить якість початкової освіти, оскільки означена компетентність сприяє суттєвим змінам у системі міжособистісних взаємин учнів із ровесниками та дорослими і є однією із соціально-психологічних передумов забезпечення наступності між початковою і основною школою, допомагає успішній адаптації молодших школярів до нових умов навчання.

Роль початкового навчання в розвитку комунікативної компетентності має вирішальне значення для подальшого навчання учнів, тому проблема формування комунікативної компетентності молодших школярів через мовленнєву діяльність є досить актуальною.

Аналіз наукових досліджень і публікацій. Проблема формування й удосконалення мовленнєвих умінь школярів, розвитку комунікативної компетентності є однією із провідних у працях українських та зарубіжних психологів (Г. Балл, Л. Виготський, П. Гальперін, Д. Ельконін та ін.), дослідників мовлення дітей молодшого шкільного віку (В. Бадер, Л. Варзацька, М. Вашуленко, І. Гудзик).

Науковці підкреслюють важливість лінгвістичного компонента комунікативної компетентності (Вашуленко, 2018), наголошують на важливості формування комунікативних умінь як здатності встановлювати і підтримувати контакти з різними людьми,

використовуючи власні здібності, необхідні для ефектively комунікативної дії в ситуаціях міжособистісного спілкування (Пономарьова, 2020). Крім того, дослідники вважають, що формування комунікативної компетентності школярів можливе за умови забезпечення пріоритету мовленнєвої діяльності у навчанні і доводять перевагу мовленнєвих результатів навчання над мовними (Гудзик, 2004).

Однак, як свідчать дослідження проблеми на теоретичному та практичному рівнях, незважаючи на широкий спектр її аналізу, питання формування комунікативної компетентності шляхом активізації мовленнєвої діяльності молодших школярів ще потребують наукового вивчення, узагальнення та систематизації.

Метою статті є обґрунтування наукових засад процесу формування комунікативної компетентності учнів початкової школи, визначення шляхів організації мовленнєвої діяльності, розвитку мовленнєвих умінь молодших школярів в освітньому середовищі Нової української школи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Державним стандартом початкової освіти визначені такі ключові компетентності: 1) вільне володіння державною мовою, що передбачає вміння усно і письмово висловлювати свої думки, почуття, чітко та аргументовано пояснювати факти, а також любов до читання, відчуття краси слова, усвідомлення ролі мови для ефективного спілкування та культурного самовираження, готовність вживати українську мову як рідну в різних життєвих ситуаціях; 2) здатність спілкуватися рідною (у разі відмінності від державної) та іноземними мовами, що передбачає активне використання рідної мови в різних комунікативних ситуаціях, зокрема в побуті, освітньому процесі, культурному житті громади, можливість розуміти прості висловлювання іноземною мовою, спілкуватися нею у відповідних ситуаціях, оволодіння навичками міжкультурного спілкування (Державний стандарт початкової освіти, 2019).

У документі чітко визначено перевагу мовленнєвих результатів навчання над мовними. Отже, у Новій українській школі відбувається переорієнтація процесу навчання рідної мови на розвиток мовної особистості молодшого школяра, формування його комунікативної компетентності.

Сьогодні існує чимало інтерпретацій поняття «комунікативна компетентність». У Загальноєвропейських рекомендаціях з мовної освіти знаходимо такі визначення: «Комунікативні мовні компетенції – це такі, які забезпечують людині можливість діяти, застосовуючи специфічні лінгвістичні засоби» (Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти, 2003, с. 25); «Комунікативна мовленнєва компетенція того, хто вивчає мову, реалізується у виконанні різних видів мовленнєвої діяльності, а саме: сприймання, продукція, інтеракція або медіація» (Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти, 2003, с. 31).

Поняття «комунікативна компетентність» трактують як: здатність учнів ефективно використовувати мовні й мовленнєві знання, сформовані вміння, навички та власний досвід із метою гармонізації всіх видів спілкування, досягнення комунікативної мети та бажаного прагматичного ефекту (Кулик, 2018); сукупність

знань про спілкування, умінь і навичок, потрібних для сприймання чужих і побудови власних програм мовленнєвої поведінки, адекватних цілям, сферам і ситуаціям спілкування (Прищак, 2013); інтегровану здатність особистості, що виявляється передусім через набуття досвіду комунікативної діяльності, уміння усно й письмово висловлювати свої думки, почуття в різних комунікативних ситуаціях, зокрема в побуті, освітньому процесі, культурному житті тощо (Соняк, 2018).

На підставі аналізу наукових джерел, комунікативну компетентність молодшого школяра ми розуміємо як здатність вступати в комунікацію, бути зрозумілим, вільно та ефективно спілкуватися. Вона передбачає комплексне застосування мовних і немовних засобів, уміння змінювати тематику та коло спілкування, а також вміння інтерпретувати невербальні прояви інших людей.

Критеріями сформованості комунікативної компетентності молодшого школяра є свідчення того, що здобувач освіти: взаємодіє з іншими особами усно, сприймає і використовує інформацію для досягнення життєвих цілей у різних комунікативних ситуаціях; сприймає, аналізує, інтерпретує, критично оцінює інформацію в текстах різних видів, медіатекстах та використовує її для збагачення свого досвіду; висловлює думки, почуття та ставлення, взаємодіє з іншими особами письмово та в режимі реального часу, дотримується норм літературної мови; досліджує індивідуальне мовлення для власної мовної творчості, спостерігає за мовними явищами, аналізує їх (Державний стандарт початкової освіти, 2019).

Формування комунікативної компетентності пов'язано з оволодінням дитиною всіма видами мовленнєвої діяльності. Означена компетентність формується винятково в умовах безпосередньої взаємодії і є результатом досвіду спілкування між людьми. Отже, її формування передбачає створення в освітньому процесі мовленнєвої діяльності та міжособистісної комунікативної взаємодії учасників освітнього процесу.

Мовленнєва діяльність – це активний, цілеспрямований процес створення та сприйняття висловлювань, що здійснюється за допомогою мовних засобів під час взаємодії людей у різних мовленнєвих ситуаціях. Це діяльність, що має соціальний характер, в ході якої висловлення формується і використовується для досягнення певної мети (спілкування, повідомлення, впливу).

Розрізняють чотири види мовленнєвої діяльності: два з них утворюють текст – говоріння, письмо, а інші – слухання (аудіювання) і читання – здійснюють сприйняття.

Як особливий вид діяльності мовленнєва діяльність підпорядковується загальним закономірностям діяльності. Будь-який вид людської діяльності проходить чотири фази: мотив діяльності; орієнтування в умовах і планування діяльності; реалізація діяльності в конкретних діях і операціях; контроль.

Стосовно мовленнєвої діяльності ці фази наповнюються конкретним змістом. Так, на першій фазі виникає мовленнєва потреба: уважно вислухати і зрозуміти почуте, прочитати або написати що-небудь, а

також – і це головне – сказати що-небудь кому-небудь із якоюсь метою. Цю потребу називають мовленнєвою інтенцією.

На другій фазі той, хто говорить (пише), орієнтується в мовленнєвій ситуації: з ким він говорить, про що говорить, яка це сфера спілкування (ділова, дружна), з якою метою говорить, як говорить, де знаходиться адресат мовлення. Залежно від цього мовець вибирає форму мовлення (усну або писемну, діалогічну або монологічну), стиль мовлення (розмовний, офіційно-діловий, публіцистичний тощо), тип мовлення (розповідь, опис, міркування), жанр мовлення (розповідь, виступ, лист, замітка в газету тощо).

На третій фазі внутрішнє мовлення реалізується в зовнішньому мовленні, втілюється в конкретні слова, словосполучення, речення, текст. Тут дотримуються вимоги правильності, точності та виразності мовлення.

Нарешті, фаза контролю. Контроль здійснюється у процесі породження мовлення: ми швидко замінюємо одні слова іншими, вдалішими, переробляємо речення, навіть просимо вибачення, якщо не так висловили думку, переформулюємо її. У писемному мовленні контроль пов'язаний із можливістю вдосконалення (редагування) написаного.

Мовленнєві вміння та навички є важливим компонентом системи формування комунікативної компетентності, вони визначаються як здатність мовця виконувати мовленнєві дії відповідно до комунікативних умов і мети спілкування. До цієї категорії належать: уміння швидко й правильно орієнтуватись у мінливих умовах спілкування; правильно планувати та здійснювати мовленнєвий вплив; швидко й точно знаходити адекватно до змісту акту спілкування комунікативні засоби, що відповідають ситуації мовлення, а також індивідуальним особливостям співрозмовника; постійно відчувати і підтримувати зворотний зв'язок у спілкуванні; вміння чітко й емоційно виражати свої думки й почуття.

Особливістю мовленнєвої діяльності молодшого школяра є те, що всі сторони мовлення проявляються в більш повному вигляді, коли мовна ситуація мимовільна, бажана дитині і не нав'язується дорослим. Зважаючи на це, процес навчання важливо будувати так, щоб будь-яке мовленнєве завдання було для школяра актуальним, цікавим, близьким за темою, а результат його мовленнєвої діяльності – успішним.

Для того, щоб забезпечити змістовність висловлювань, потрібно пропонувати дітям говорити чи писати тільки про те, що їм добре відомо. Важливо, щоб розповідь школяра була побудована на відомих йому фактах, на основі його власних спостережень, життєвого досвіду. Необхідно, щоб висловлювалися добре обмірковані думки, щирі переживання. Крім того, практика свідчить, що орієнтація на зовнішні умови у ході опанування комунікативної компетентності: зміст навчального матеріалу, форми і методи навчання – без ґрунтового знання і врахування внутрішніх умов: потреб, інтересів, схильностей, здібностей тощо, – негативно позначається на процесі й кінцевих результатах опанування комунікативної компетентності.

Нова українська школа спрямовує вчителя активно застосовувати в освітньому процесі співробітництво і

продуктивне спілкування учнів, спрямоване на спільне розв'язання проблем, формування мовленнєвих здібностей, умінь планувати свою діяльність, критично міркувати тощо.

Методичні рекомендації МОН України націлюють учителя на організацію таких видів діяльності, як інсценізація прочитаних творів, розігрування сценок, описаних у фрагментах текстів, читання розмови персонажів у ролях, проведення інтерв'ю тощо. Крім того, доцільно використовувати завдання, що передбачають доповнення діалогу репліками-відповідями на подані запитання, побудову запитань до запропонованих реплік-відповідей, розігрування діалогу за ситуативним малюнком, складання діалогу за словесно описаною вчителем ситуацією, продовження діалогу за поданим початком (Методичні рекомендації МОН, 2019).

У доборі методів, прийомів і форм навчання необхідно враховувати мету, зміст, етап навчання, вікові й індивідуальні особливості учнів, їхній рівень мовленнєвого розвитку, пізнавальні потреби, інтереси, прагнення. Найбільш сприятливими для формування комунікативної компетентності є такі методи й організаційні форми: ігрові методи (ігрова дискусія, ігрова ситуація, рольова гра, ділова гра тощо); брейн-ринг; парна або групова робота; проекти; керовані або самостійні дослідження; методи кооперативного навчання тощо. Ці методи формують в учнів навички активної участі в діалозі; здатність формувати власну точку зору та поважати точку зору інших; вміння усно і письмово висловлювати й тлумачити поняття, думки, почуття, факти та погляди; уникати конфліктних ситуацій; бачення самого себе у взаємозалежності з іншими; усвідомлення важливості та цінності ефективного спілкування.

Висновки. Отже, визначальним в організації роботи над формуванням комунікативної компетентності молодших школярів є практична мовленнєва спрямованість освітнього процесу; комплексний підхід до формування мовленнєвих умінь; мотиваційне забезпечення; використання методів і форм організації навчання, що сприяють комунікативній взаємодії учасників освітнього процесу.

Перспективи подальших досліджень убачаємо у вивченні впливу різних видів мовленнєвої діяльності на процес формування комунікативної компетентності учнів початкових класів в умовах Нової української школи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Вашуленко, М. С. (2018). Українська мова і мовлення у початковій школі: метод. посіб. Київ: Вид. дім «Освіта». 400 с.

Пономарьова, К. І. (2020). Формування комунікативної компетентності молодших школярів у процесі навчання української мови: метод. посіб. Київ: КОНВІ ПРИНТ. 88 с.

Гудзик, І.П. (2004). Комунікативне спрямування нових підручників з мови. *Початкова школа*. № 9. С. 22–27.

Державний стандарт початкової освіти. Постанова Кабінету Міністрів України від 24.07.2019 № 688. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/>

show/688-2019-%D0%BF#Text (дата звернення: 10.05.2023).

Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання / наук. ред. українського видання С. Ю. Ніколаєва. Київ: Ленвіт, 2003. 273 с.

Кулик, О. Д. (2018). Місце мовленнєвого розвитку в структурі комунікативної компетентності школярів. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету*. № 1. С. 77–85. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nzbdpu_2018_1_12 (дата звернення: 10.05.2023).

Прищак, М. (2013). До питання комунікативного підходу в освіті першокласників. *Вісник Вінницького політехнічного інституту*. № 1. С. 133–136.

Соняк, Н. Л. Дидактичні умови формування комунікативної компетентності молодших школярів у процесі роботи з текстом: дис.... канд. пед. наук. Луцьк; Тернопіль, 2018. 254 с.

Методичні рекомендації щодо викладання в початковій школі у 2019/2020 навчальному році. URL: <https://osvitoria.media/metodychni-rekomendatsiyi-shhodo-vykkladannya-v-pochatkovij-shkoli-u-2019-2020-navchalnomu-rotsi/> (дата звернення: 09.05.2023).

REFERENCES

Vashulenko, M. S. (2018). *Ukrainska mova i movlennia u pochatkovii shkoli* [Ukrainian language and speech in primary school]. Kyiv: Vyd dim «Osvita» [in Ukrainian].

Ponomarova, K. I. (2020). *Formuvannia komunikativnoi kompetentnosti molodshykh shkolariv u protsesi navchannia ukrainskoi movy* [Formation of communicative competence of younger schoolchildren in the process of learning the Ukrainian language]. Kyiv: CONVEY PRINT. [in Ukrainian].

Gudzyk, I.P. (2004). *Komunikativne spriamuvannia novykh pidruchnykiv z movy* [Communicative orientation of new language textbooks]. *Pochatkova shkola*. № 9. С. 22–27. [in Ukrainian].

Derzhavnyi standart pochatkovoї osvity. *Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 24.07.2019 № 688* [State standard of primary education. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 07/24/2019 No. 688]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/688-2019-%D0%BF#Text> (data zvernennia: 10.05.2023). [in Ukrainian].

Nikolaeva, S. Yu. (Eds.). (2009). *Zahalnoievropeiski Rekomendatsii z movnoi osvity: vyvchennia, vykladannia, otsiniuvannia* [All-European Recommendations on language education: study, teaching, evaluation]. Kyiv: Lenvit [in Ukrainian].

Kulyk, O. D. (2018). *Mistse movlennievoho rozvytku v strukturi komunikativnoi kompetentnosti shkolariv* [The place of speech development in the structure of communicative competence of schoolchildren]. *Naukovi zapysky Berdianskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu*. Berdiansk. [in Ukrainian].

Pryshchak, M. (2013). *Do pytannia komunikativnoho pidkhodu v osviti pershoklasnykiv* [To the issue of communicative approach in the education of first graders]. *Visnyk Vinnytskoho politekhnichnoho instytutu*. Vinnytsia. [in Ukrainian].

Soniak, N. L. (2018). Dydaktychni umovy formuvania komunikatyvnoi kompetentnosti molodshykh shkoliariv u protsesi roboty z tekstem [Didactic conditions for the formation of communicative competence of younger schoolchildren in the process of working with the text]: Candidate's thesis. Lutsk; Ternopil. [in Ukrainian].

Metodychni rekomendatsii shchodo vykladannia v

pochatkovii shkoli u 2019/2020 navchalnomu rotsi [Methodological recommendations for teaching in primary school in the 2019/2020 academic year]. URL: <https://osvitoria.media/metodychni-rekomendatsiyi-shhodo-vykladannya-v-pochatkovij-shkoli-u-2019-2020-navchalnomu-rotsi/> (data zvernennia: 9.05.2023). [in Ukrainian].

Дата надходження до редакції: 23.05.2023